

VOIEVODUL TRANSILVĂNEAN ȘTEFAN BÁTORI ȘI FRONTUL TURCESC ÎNTRE 1479 ȘI PACEA DIN ANUL 1483*

*Richárd Horváth***

Cuvinte cheie: Ștefan Bátor de Ecedea, voievodul Transilvaniei, 1479–1483, apărarea graniței, Matia Corvin, fortificații, relații ungaro-otomane, Ungaria medievală
Keywords: Stephen Bátor of Ecsed, Voivode of Transylvania, 1479–1483, border defence, Matthias Corvinus, fortifications, Turkish-Hungarian relations, Medieval Hungary

Dacă vorbim despre istoria familiei Bátori, ramura de Ecsed, cercetătorul de astăzi are un avantaj important față de înaintașii săi. În ceea ce privește istoria medievală maghiară, până la momentul de dinainte de Mohács, acum este disponibilă o bază de date cu acces nelimitat, în varianta digitală.¹ Toate acestea dau posibilitatea cercetării, dar nu oferă în sine o mână de ajutor întinsă descoperirilor, descifrărilor. În Ungaria abia în urmă cu aproximativ zece ani au început să fie cercetate izvoarele referitoare la ramura de Ecsed a familiei Bátori și importanța acestei ramuri în viața politică. Participanții la acest program sunt profesioniști din Nyiregyháza, cercetători medievaliști și mai mulți colaboratori ai atelierelor din România. Trebuie să menționăm că, după o lungă perioadă de timp, cercetătorii maghiari și români au colaborat cu succes într-un program transfrontalier. Această lucrare se dorește o continuare a acestui program internațional de cercetare, în care încercăm să aducem lumină situația luptelor antio-tomane purtate de către voievodul transilvănean Ștefan Bátor. Considerăm ca

* Pregătirea manuscrisului a fost sprijinită de proiectul OTKA (K 100 749). Această lucrare reprezintă varianta prescurtată și revizuită a capitolelor referitoare la biografia lui Ștefan Bátor: Richárd Horváth, Tibor Neumann, *Ecsedi Bátori István. Egy katonabáró életpályája 1458–1493*, Monumenta Hungariae Historica. Dissertationes (Budapest, 2012).

** Magyar Tudományos Akadémia, Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Történettudományi Intézet, Budapest, e-mail: horvath.richard@btk.mta.hu.

¹ Baza de date a surselor privind istoria Ungariei medievale a fost realizată în Arhiva Națională Maghiară între anii 1874–2009, prin prelucrarea digitală a colecțiilor de documente din perioada de dinainte de Mohács, editor Rácz György, ediție accesibilă pe internet (DL-DF 5.1) (Budapesta, 2010). (<http://mol.Arcanum.hu//dldf/opt/a110505htm?v=pdf&a=start>)

aceast studiu are o importanță deosebită, întrucât în ultimele decenii asupra temei nu au mai apărut lucrări în limba română.

Ștefan Bátori, voievodul de mai târziu și jude al regatului maghiar, s-a născut probabil din prima căsătorie a lui Ștefan Bátori (†1444) cu Margareta Tarkői. Primii săi ani din carieră sunt bine cunoscuți: slujitor al curții, căpitan în garda regală a lui Matia și participant la multe campanii regale.² Relația cordială și încrederea reciprocă stabilită încă de la început între cei doi s-a păstrat până la moartea regelui, schimbările vizibile intervenite în politica regală după anul 1471 asigurând-i o ascensiune rapidă lui Bátori, aspect însă ce nu face obiectul acestei lucrări. În urma consiliului regal ținut la Košice, în iarna anului 1478, s-a decis ca Bátori să fie numit voievod al Transilvaniei în timp ce Pavel Chinezul (†1494) era numit de către rege la conducerea comitatului Timiș.³ Această decizie a schimbat dintr-o dată apărarea granițelor maghiare dinspre sud-est. Întrucât regele Matia abia în această perioadă și-a început campaniile împotriva împăratului romano-german Frederic al III-lea (1452–1493), avea nevoie de sprijin puternic. Acest sprijin și l-a asigurat prin intermediul celor doi mult încercați baroni militari ai săi. Încrederea sa a fost bine fondată, întrucât Bátori și Pavel Chinezul și-au îndeplinit îndatoririle necondiționat și cu fidelitate atunci când regele lupta pe frontul de apus.⁴ Prima lor probă de foc și, poate, cea mai grea încercare, a fost bătălia victorioasă desfășurată pe data de 13 octombrie 1479 pe Câmpul Pâinii.

Numirea oficială a lui Bátori, în urma deciziei regale, a avut loc abia în primăvara anului 1479, între 17–28 mai.⁵ După numire, noul voievod a plecat imediat spre ținutul din subordine. La sfârșitul lunii mai emitea documente de la Sibiu.⁶ Cea mai mare parte a timpului și-a ocupat-o cu identificarea vreunui atac turcesc și cu pregătirile de contraatac. În lunile iunie-iulie armatele turcești au pătruns deja pe teritoriul Țării Românești, zvonindu-se că urmau să atace zona Făgărașului. Impulsionat de aceste mișcări, voievodul a început să întărească cele mai importante posturi militare: a aprovizionat Branul după care, ceva mai târziu, a mobilizat și forțele săsești.⁷ După îndelungi manevre și jocuri politice atacul

² Horváth, Neumann, *Bátori István*, passim.

³ *Ibid.*, 45–46.

⁴ Referitor la mișcările regelui Matia se vedea Richárd Horváth, *Itineraria regis Matthiae Corvini et reginae Beatricis de Aragonia (1458-[1476]-1490)*, *História könyvtár. Kronológiák*, adattárak nr. 12; *Subsidia ad historiam medii aevi Hungarie inquirendam*, nr. 2 (Budapest, 2011).

⁵ Horváth, Neumann, *Bátori István*, 48.

⁶ Gustav Gündisch, Gernot Nussbächer, Konrad G. Gündisch, ed., *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen, (Ub.)*, vol. VI (1458–1473), vol. VII (1474–1486) (Bukarest, 1981–1991), vol. VII, 213.

⁷ *Ibid.*, VII, 214–215. Vezi și Ferencz Szakály, Pál Fodor, “A kenyérmezei csata. (1479, október 13.)”, *Hadtörténelmi Közlemények* 111 (1998): 318.

s-a tergiversat, a avut loc relativ târziu, la începutul lunii octombrie, astfel încât comandanții armatelor maghiare (în special Pavel Chinezul) au avut la dispoziție puțin timp pentru a evalua situația. Există numeroase discuții asupra datei exacte a atacului otoman, a numărului exact al trupelor turcești și maghiare, dar și în privința mișcărilor exacte ale trupelor din zona de sud, aflate sub comanda lui Bátori și Pavel Chinezul. Este cert faptul că turcii mizau pe elementul surpriză, ei pătrunzând pe teritoriul regatului prin intermediul unor trupe rapide, ceea ce le-a îngădit considerabil numărul luptătorilor. Acest aspect a fost speculat de Bátori, care voia să atace cât mai repede trupele aflate în incursiune. Izvoarele istorice sunt de acord în ceea ce privește lipsa capacității trupelor transilvane de a repurta singure o victorie, doar intervenția lui Pavel Chinezul a decis soarta luptei. Rămâne însă un veșnic semn de întrebare⁸, și anume dacă această mișcare strategică a fost dinainte planificată sau a fost doar un viclesug pus la cale de trupele reunite. Întrucât există deja o vastă literatură ce se ocupă de lupta de la Câmpul Pâinii⁹, de consecințele acestei confruntări, nu analiza aici de acest subiect, atât din cauza spațiului redus cât și datorită faptului că nici nu este necesar. Ajunge să subliniem că această victorie a stabilit termenii viitoarelor relații maghiaro-otomane.

Vestea victoriei a ajuns în Buda, la regele Matia, tocmai după ce se întorsese la mijlocul lunii octombrie de la întâlnirea de la Olmütz, unde a încheiat pace cu Vladislav¹⁰. Acum a aflat și despre contraatacul fulgerător planificat de Bátori, dar în final nepus în practică. Până la finalul anului voievodul și-a mutat cartierul general la Sibiu, de unde a emis documente.¹¹ Pentru început ne-am fi putut gândi la urmărirea și hărțuirea trupelor tucești răzlețite, însă izvoarele istorice nu dau mai multe detalii. Chiar în decursul iernii se pregătea de un contraatac asupra principalului susținător al turcilor, voievodul Țării Românești, Basarab IV (Țepeluș) cel Tânăr (octombrie-noiembrie 1474; ianuarie 1478 – iunie 1480; noiembrie 1480 – iulie 1481; august 1481 – iulie 1482).¹² A recurs

⁸ Analiza circumstanțelor și a condițiilor strategice militare la László Veszprémy, "A kenyérmezei csata. Az idő és tér szerepe a határvédelmi harcokban", în Sarolta Szabó, ed., *Örokös háború két világ határán – katonák, fegyverek és hadviselés a török elleni küzdelemben. Hadtörténeti konferencia a kenyérmezei csata 510. (sic!) évfordulóján* (Nyirbátor, 2011), 9–24.

⁹ Cea mai exhaustivă abordare, inclusiv cu literatura de specialitate străină: Szakály, Fodor, "A kenyérmezei", passim.

¹⁰ Horváth, *Itineraria*, 110. Primele rapoarte ale victoriei au fost trimise de la Buda pe data de 22 octombrie. Fraknoi Vilmos, ed., *Mátyás király levelei*, vol. I–II (Budapest, 1893–1895). Reprint: *Mátyás király levelei 1458–1490* (Budapest, 2008, în continuare *MKL*). Ediția din 2008 conține și postfața scrisă de Gyula Mayer. Carte și DVD, vol. I, 449–451.

¹¹ Horváth, Neumann, *Bátori István*, 144.

¹² Daniela Mitea, "Relațiile Țării Românești cu Transilvania în timpul domniilor lui Basarab IV cel Tânăr (Țepeluș)", *Anuarul Institutului de istorie "George Barițiu" din Cluj-Napoca*. Series historica XLVI (2007): 285.

la această măsură din motive politice, pentru a influența favorabil maghiarilor relația de “balansoar” între turci și maghiari a lui Basarab cel Tânăr, pus pe tron printr-o acțiune armată comună moldoveano-maghiară. Trebuie să luăm în considerare totodată că, în același timp, în Transvania trăia Basarab Laiotă cel Bătrân (1473, 1474, 1475–1476, 1476–1477), detronat tot cu ajutor parțial din partea maghiară, care era dornic să se răzbune și întrevedea oarecum posibilitatea recuperării domniei.

După întoarcerea lui Bători la Sibiu și Pavel Chinezul s-a întors la cartierul său general, la Timișoara. De aici a emis scrisoarea datată în 2 noiembrie, în care oferă informații asupra viitorului atac. Conform acestui document, căpitanul general al părților de sud a cerut ca populația de pe domeniile episcopiei de Oradea din comitatul Bihor să plătească¹³ lui Emeric Dóczi și Sebastian Ábrámfi impozitul de un florin datorat regelui, la fel ca în celelalte comitate. Viitorul atac asupra turcilor era o certitudine¹⁴, întărită prin scrisoarea regelui Matia din data de 16 noiembrie ce prezintă obligația de a participa la luptă a celor numiți anterior. Și în timp ce în zona de graniță banii se adunau cu sârg și se recrutau mercenari, Bători își organiza meticolos acțiunea din Sibiu, nepărăsind orașul până la sfârșitul anului. Spre finalul lunii decembrie i-a înștiințat pe cei de la Brașov că l-a trimis pe Basarab Laiotă cel Bătrân cu misiunea de a se îngriji de apărarea orașului, dar specifica hotărât ca ei să nu se implice fără știrea și încuviințarea lui în acțiuni armate sub conducerea voievodului din Țara Românească.¹⁵ Această măsură de siguranță nu era nefondată. Cu toate aceste precauții, pe la sfârșitul anului sau la începutul anului următor, Laiotă cel Bătrân a intrat cu oaste în fosta sa țară și a luat-o ostatecă pe soția rivalului său, împreună cu o sumă considerabilă de bani. Toate acestea le aflăm din mandatul regelui Matia, emis pe 24 februarie 1480, prin care le indica brașovenilor să o țină la ei pe soția captivă a voievodului.¹⁶

¹³ *Noveritis, quia serenissimus dominus noster rex graciosissimus pro defensione huius parcium inferiorum ad conservandas gentes nunc pecuniis plurimum indigeat, mandat enim nobis, ut vos taxam unius floreni, prout in aliis comitatibus dicatur et exigi facere permitteremus deputamusque iuxta mandata regia nostra in persona hoc egregios Emericum Doczy et Sebastianum Abranffy, ut prefatam taxam per vos impositam dicare et exigi facere debeant...* Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára. Diplomataikai Fényképgyűjtemény és Levéltár (în continuare DF și DL), DL 18 280.

¹⁴ *Commiseramus vobis nuper, ut bona et possessiones omnium illorum nobilium comitatus Bihoriensis, qui ad requisicionem Pauli Kinisy generalis capitanei gencium nostrarum sese preparare et ad exercituandum contra Turcos ad partes Transilvanas recusassent, maiestati nostre occupare deberetis.* DL 18 287.

¹⁵ *Ub.*, VII, 223–224.

¹⁶ *Ibid.*, VII, 231. Scrisorile voievodului Țepeluș către Brașov având același subiect, în care voia să îl implice și pe voievodul Moldovei, Ștefan cel Mare, pentru a o elibera cât mai repede din captivitate pe soția lui *Ub.*, VII, 232, precum și Ioan Bogdan, *Documente și regeste privitoare la relația Țării Românești cu Brașovul și cu Ungaria în secolele XV și XVI* (București, 1902), 97–99. Pentru soarta familiei Basarab vezi *Ub.*, VII, 232–233.

Între timp, Basarab Țepeluș cel Tânăr, după ce s-a întors acasă refugiat din lupta de la Câmpia Pâinii (în 27 octombrie emitea un document de la București), a trimis imediat o scrisoare cu ton împăciuitor la Brașov, în care încerca să se scuze. Conform relatării acestuia, în spatele acțiunii sale de atac ar fi fost obligația față de turci, promițând cu ardoare că nu îi vor mai trece prin țară, chiar de ar fi să călărească până la cezarul acestora.¹⁷ În ciuda celor văzute și a pregătirilor asidue de război maghiare, Țepeluș pare să își fi atins scopul. Conform izvoarelor istorice pe care le avem la dispoziție putem observa în mod clar că în decursul anului 1479 armatele maghiare – cu excepția acțiunii personale al lui Basarab Laiotă – nu au trecut hotarele Țării Românești, astfel că voievodul Țepeluș a scăpat de răzbu-narea iminentă cerută de acțiunile sale. Bineînțeles, doar temporar.

Anul următor a răsunat de zăngănitul armelor. După trecerea lunilor de iarnă era clar că urma un răspuns al comandanților trupelor maghiare la acțiunile de atac din anul precedent. Operațiunea militară urma să fie favorizată și de contextul prielnic oferit de politica externă. După încheierea păcii din 25 ianuarie 1479 la Istanbul, între Poartă și Veneția reprezentată de Giovanni Dario, sultanul Mehmet al II-lea (1451–1481) a putut să își pună în aplicare vechiul plan de a ataca teritoriile din sudul Italiei. Pregătirile pentru atacul insulelor din jur era deja gata din anul 1479, în timp ce atacul masiv a început în vara anului 1480, la sfârșitul lunii iulie, ținta principală fiind Otranto, aparținând Regatului Neapole (țara socrului regelui Matia). Flota turcească aflată sub conducerea pașei Gedik Ahmed, anterior mare vizir, a pornit din portul Anatoliei cam în același timp în care trupele maghiare au trecut granița Țării Românești. Inițiativa turcească a avut succes căci Otranto a căzut pe 11 august.¹⁸ Despre toate acestea se știa cu exactitate și la Buda și, bineînțeles, la comandamentul general al lui Bátori.¹⁹

A început organizarea pregătirilor pentru război. Este cunoscut faptul că încă din primăvară s-au trimis de la curtea regală scrisori cu ordine pentru colectarea beneficiilor.²⁰ Tot acum regele Matia a planificat o adunare generală,

¹⁷ *Sed a modo in posterum in caput nostrum quietamus, quod Turchi per terram Transalpinam non poterunt viam habere. Si oportet nos ad Chesarem equitare etiam non pigritamus. Ub.*, VII, 219.

¹⁸ Kenneth M. Setton, *The Papacy and the Levant 1204–1571*, vol. II: The Fifteenth Century (Philadelphia, 1978), 340–345; Franz Babinger, *Mehmet the Conqueror and his Time*, Bollingen Series XCVI (Princeton, 1992), 390–393.

¹⁹ Vezi scrisorile regelui Matei adresate socrului său, în care îl înștiințează pe acesta că flota turcă este la Apulia și se pregătește împotriva lui în MKL, II, 36. Scrisoarea voievodului Moldovei, Ștefan cel Mare către Brașov, în care dă raport despre pregătirile de luptă ale armatei otomane (22 ianuarie 1480) în *Ub.*, VII, 229.

²⁰ Donațiile pelerinilor de la Košice (...*pecuniis indulgenciarum, que per Christi fideles in capsam reposite sunt...*) urmau să fie date pentru efortul de război: DF 270 506. Pentru adunarea sumelor necesare războiului din orașele regale au fost colectate taxele stabilite pentru ziua Sfântului Laurențiu – Bardejov: DF 214 880. Košice: DF 270 505., DF 270 510, DF 270 521. Eperjes: DF 228 939.

convocată la finalul lunii iunie. Documentul din care aflăm acestea este emis pe data de 29 iunie de la Buda.²¹ Din informațiile pe care le deținem în momentul de față, adunarea planificată de ziua Sfântului Laurențiu s-a amânat din cauza epidemiei de ciumă ivite pe neașteptate – la acea dată regele fiind deja în apropiere de Esztergom, la Pilis²² – conform rapoartelor economice cunoscute ale orașelor, marea parte a sumelor prevăzute pentru a fi colectate ajungând în trezoreria regală.

Deși pregătirile au fost făcute pentru un atac mai mare, în realitate avem de-a face cu două campanii. Campania mai importantă era sub conducerea regelui și avea ca țintă cetățile turcești din Bosnia. Începutul acestei campanii s-ar situa în luna august iar finalul în luna decembrie, când regele Matia a ajuns la Zagreb, unde a trimis trupele pentru odihna de peste iarnă și a încercat să regleze niște conturi²³ de natură politică cu nemul Túz(ok) din Lak. Evenimentele mai importante pentru noi s-au petrecut însă în partea de răsărit a regatului. Voievodul Bători a petrecut primele luni ale anului în Transilvania, în primul rând la Sibiu, de unde a plecat apoi în martie la Feldioara apoi spre Archita/Archiud, mai aproape de granița cu Țara Românească. Aceste mișcări sunt atestate documentar și au fost necesare întrucât s-au înregistrat cazuri conflictuale și incidente cu românii și turcii și pe teritoriul Transilvaniei. Nu se cunosc dimensiunile și motivul acestor incidente, dar probabil aveau ca scop încetinirea atacului iminent ori era vorba de trupe aflate în misiune de recunoaștere²⁴. Pe baza informațiilor documentare modeste, mai mult ca o presupunere, putem considera că, în aceeași perioadă, și Pavel Chinezul făcea pregătiri intense în zona aflată în aria sa de jurisdicție, pregătind acțiunea planificată pentru a doua jumătate a anului.²⁵

Atacul a început în vară. O dovadă în acest sens este scrisoarea emisă la începutul lunii iunie, în care Bători a cerut Brașovului o armură care să i se potrivească ca mărime.²⁶ Întrucât începând din anul 1475 voievodul Ștefan cel Mare era considerat aliat²⁷ al regelui Matia, la atacul preconizat s-au alăturat și trupele moldovene ce luptau din greu cu turcii încă din 1475/76. La începutul lunii iunie²⁸

²¹ DF 282 133.

²² Horváth, *Itineraria*, 111.

²³ István Tringli, "Az 1481. évi szlavóniai közgyűlés", în Csukovits Enikő, coord., *Tanulmányok Borsa Iván tiszteletére* (Budapest, 1998), 291–319.

²⁴ Elekes Lajos, *Nagy István moldvai vajda politikája és Mátyás király* (Budapest, 1937), 69.

²⁵ În mod regretabil, nu deținem nici un document din anul 1480, astfel încât mișcărilor lui Pavel Chinezul răzbat doar din informații indirecte. A se vedea *Ub.*, VII, 239.

²⁶ *Ibid.*, 242–243.

²⁷ Horváth, Neumann, *Bători István*, 54.

²⁸ În scrisoarea de informare în care se anunța succesul atacatorilor, trimisă reginei Beatrix, se menționează că data începerii campaniei era 1 iunie, ziua sărbătorii Corpus Christi. Iván Nagy, Albert Nyáry, ed., *Magyar diplomáciai emlékek Mátyás király korából 1458–1490*, 4 vol. (Budapest, 1875–1878, în continuare *MDE*), vol. II, 437.

trupele moldovenești sub conducerea lui Ștefan cel Mare au atacat dinspre răsărit, în timp ce Bători a luat cu asalt dinspre apus teritoriul Țării Românești.²⁹ Nu știm dacă aveau sau nu în plan capturarea sau uciderea voievodului Țepeluș, dar scopul a fost atins doar parțial. Cercetătorii români și maghiari au ajuns de comun acord la concluzia că, deși se dorea ca Țepeluș să fie alungat, la începutul lunii noiembrie tot el ocupa tronul Țării Românești.³⁰ Bători s-a întors în Transilvania mai târziu, abia în a doua jumătate a lunii mai, după cum putem observa din scrisoarea lui³¹ emisă pe 21 iunie din tabăra de la Turnu Roșu. Dacă dorim să facem o balanță a acestei campanii, rezumatul ar fi următorul: Regatul Maghiar a dat un răspuns clar Porții, și anume că e capabil și pregătit de contraatacuri, semnalând totodată instabilă conducere a Țării Românești că nu dorește să renunțe la autoritatea asupra acesteia.

Spre sfârșitul verii trupele lui Bători s-au retras în partea de sud a Transilvaniei. În același timp, sub conducerea regelui Matia, a început atacul împotriva Bosniei, constituind a doua etapă a contraatacurilor. Întrucât desfășurarea campaniei și rezultatele acesteia sunt cunoscute dintr-o scrisoare din data de 14 decembrie a regelui Matia adresată papei, putem renunța la detaliile³² legate de acest eveniment. Majoritatea acțiunilor regelui Matia s-au derulat în lunile octombrie și noiembrie, fiind cunoscut faptul că în aceeași perioadă Pavel Chinezul pustia Serbia.³³ La sfârșitul lunii octombrie pe Bători îl găsim în apropiere de Sibiu chiar în tabăra militară³⁴ de lângă Nocrica (*Ujegyház, Leschkirch*). După această mențiune mai bine de o lună voievodul dispăre din atenția documentelor, probabil din rațiuni strategice.

Ne amintim că în decursul celor doi ani 1479/80, atenția armatelor otomane a fost îndreptată mai mult spre Italia decât spre Regatul Maghiar, iar după căderea Otranto-ului turcii și-au canalizat eforturile spre frontul mediteranean. Țelurile lui Bători erau mult mai modeste, limitate față de cele amintite anterior, dar rezultatele luptelor de pe Câmpul Pâinii și ale campaniei din 1480 s-au dovedit pozitive. Această stare de fapt era cunoscută și în Țara Românească, astfel încât voievodul Țepeluș dorea să mențină acest *status quo* cât mai mult timp. La începutul anului a trimis în grabă mai multe scrisori

²⁹ Leopold Kupelwieser, *Die Kämpfe Ungarns mit den Osmanen bis zur Schlacht bei Mohács, 1526* (Wien, 1899), 176–177.

³⁰ Mitea, "Relațiile", 14.

³¹ Eudoxiu Hurmuzaki, *Documente privitoare la historia Românilor*, vol. XV, *Acte și scrisori din arhivele orașelor ardelenne (Bistrița, Brașov, Sibiu)*, publicate după copiile Academiei Române de N. Iorga Partea I 1358–1600 (București, 1911), 107.

³² *MKL*, II, 76–80.

³³ Horváth, *Itineraria*, 112–113.

³⁴ *in descensu nostro campestri proper villam Vyeghaz*. DL 62 913.

cu ton împăciuitoare Braşovului³⁵ – dorind să mențină situația favorabilă pentru el. Trebuie să menționăm că un motiv important în scopurile lui Țepeluș I-a constituit decesul cu un an înainte, prin luna noiembrie, a rivalului său, Basarab Laiotă.³⁶ Tot în această perioadă, prin intermediul voievodului moldovean Ștefan cel Mare, respectiv prin iscoadele săsești, a ajuns la Bători, aflat la Cluj, vestea unui atac otoman îndreptat contra pământului săsesc, astfel că voievodul a comandat mobilizarea și le-a recomandat sașilor să se pregătească de convocarea la arme.³⁷ Nu avem nici o îndoială asupra faptului că ambele părți se străduiau să mențină o stare de incertitudine asupra viitoarei acțiuni și a scopului acesteia, însă această scrisoare nu a trecut neobservată. În ciuda victoriilor creștinilor din anii 1479/80 Bători, care era un bun strateg, considera că ar fi posibil un atac otoman îndreptat spre Ungaria.

Potrivit informațiilor pe care le deținem, o astfel de acțiune nu a avut loc. Însă Bători se pregătea tot mai asiduu împotriva vecinului de la sud. Se afla în permanentă corespondență cu Ștefan cel Mare, avem cunoștință printre altele și de trimiterea unor iscoade, cercetași. De la ei a putut afla că pe teritoriul Țării Românești erau staționate trupe otomane, precum și faptul că voievodul a început construcția unei fortificații. Deoarece nu era sigur de acuratețea informațiilor, la începutul lunii martie, Bători le-a indicat brașovenilor să trimită iscoade.³⁸ Tot din luna martie ne-a rămas un document, o poruncă a regelui trimisă la Kosice, prin care ordona adunarea banilor³⁹ pentru lupta împotriva turcilor (*pro expeditione gencium nostrarum contra Turcos*). La începutul lunii aprilie Pavel Chinezul, din poruncă regală, îl scutește pe Várdai Aladár de obligativitatea participării la oaste împotriva turcilor, iar pe la mijlocul lunii însuși regele Matia aflat la Radkenrburg trimite papei o scrisoare în care îl informează despre pericolul izbucnirii războiului de ziua Sfântului Ioan⁴⁰. Din această informație putem deduce că înainte de data amintită Bători se pregătea de un prim atac asupra Țării Românești.

De asemenea, trebuie să clarificăm de la început un lucru: despre mișcările tactico-strategice din anul 1481 știm chiar mai puțin decât despre cele de anul precedent. Este cunoscut faptul că în a doua jumătate a lunii martie Țepeluș și Bători au făcut schimb de mesageri între ei, voievodul muntean încercând să

³⁵ Hurmuzaki, *Documente*, XV/1, 108.

³⁶ Elekes, *Nagy Istvan*, 69.

³⁷ *Ub.*, VII, 256–257.

³⁸ *Ibid.*, 260. Două zile mai târziu a indicat sibienilor să mențină pază continuă și să fie atenți. *Ibid.*, 264–265.

³⁹ DF 270 531.

⁴⁰ Iván Nagy, Imre Nagy, Dezső Véghely, Ernő Kammerer, Pál Lukcsics, ed., *A zichi és vasonkeoi gróf Zichy család idős ágának okmánytára*, 12 vol. (Pest, Budapeșt, 1871–1931), vol. XI, 291–292; *MKL*, II, 123–125.

ii asigure de mai multe ori pe sași despre intențiile sale pacifiste.⁴¹ Însă toate aceste mesaje nu au reușit să liniștească prea mult pe experimentatul voievod al Transilvaniei și conducerea sașilor. Soarta s-a întors împotriva turcilor. Pe data de 3 mai 1481 sultanul Mehmet al II-lea a decedat, astfel că atacul așteptat dinspre Balcani s-a amânat, sultanul ne mai ajungând să vadă reocuparea de către trupele maghiare a zonei Otranto câteva luni mai târziu. Această pauză de moment în funcționarea “mașinii de război” otomane, împreună cu pregătirile de război ce durau deja de luni bune, s-au completat și au fost favorabile creștinilor.

Pentru datarea campaniei avem câteva informații indirecte. În ceea ce privește începutul campaniei, singurul lucru cert este absența din documente a itinerariului voievodului Bátori, în perioada cuprinsă între lunile mai și octombrie, fapt care dă loc multor speculații.⁴² Ultimul document de mobilizare masivă pe care îl cunoaștem și care se referă la un spațiu vast, este cel de pe data de 30 aprilie, fiind un semn⁴³ cert de începere al luptei. Din fericire pentru noi, pe 7 august, regele Matia redactat o scrisoare deosebit de importantă adresată papei Sixtus. Din acest document aflăm că încă din luna iunie voievodul moldovean Ștefan cel Mare a atacat în fruntea oștii sale Țara Românească și trupele otomane staționate acolo. El a fost urmat de către voievodul transilvănean Bátori, de Pavel Chinezul și de către despotul sârb Vuk Brancovici, ale cărui trupe au ajuns până spre sudul Serbiei.⁴⁴ Întrucât scrisoarea regelui Matia nu vorbea de o campanie încheiată, credem că trupele maghiare au continuat să se implice în lupte și după acest moment. Considerăm că acesta ar fi trebuit să fie cursul evenimentelor, întrucât Bátori a primit pe 23 iulie o donație de la regele Matia, în momentul emiterii documentului fiind probabil alături de rege la Buda, abia apoi pornind spre Transilvania.⁴⁵ După datele avute suntem în măsură să afirmăm că Ștefan Bátori a fost cu trupele sale pe teritoriul Țării Românești cel mai probabil între a doua jumătate a lunii august și prima jumătate a lunii septembrie. De altfel, pe 21 septembrie, din tabăra militară de la Agnita, George prepozit de Oradea (care pe data de 9 septembrie era în Cluj) și tezaurar regal pentru Transilvania, cerea bistrițenilor să colecteze cât mai rapid taxele⁴⁶. O mulțime de argumente pot fi aduse pentru a explica absența voievodului în finalul unui document din 20/21 iulie, emis de la Alțâna de vicevoievodul Ștefan Horváth, în care a dat bistrițenilor un ordin cu caracter strategic, adică

⁴¹ *Ub.*, VII, 265–267.

⁴² Horváth, Neumann, *Bátori István*, 146–146.

⁴³ *Ub.*, VII, 273.

⁴⁴ *MKL*, II, 156–159; *Ub.*, VII, 273.

⁴⁵ Richardus Horváth, Tiburtius Neumann, Norbertus C. Tóth, ed., *Documenta ad historiam familiae Bátori de Ecsed spectantia*, vol. I Diplomata 1393–1540, A nyíregyházi Jósza András Múzeum Kiadványai nr. 67 (Nyíregyháza, 2011), 144–145; Horváth, *Itineraria*, 114.

⁴⁶ *Datum in castris exercitus prope Zenthagotha... Ub.*, VII, 292.

de mobilizare.⁴⁷ Poate nu ar fi greșit să spunem că unul dintre motivele absenței voievodului ar fi faptul că Bátori conducea o campanie cam până pe la începutul lunii septembrie inclusiv și, din acest motiv, prepozitul să se fi prezentat în tabăra militară. În ceea ce privește rezultatele acestui an putem să le considerăm mai bune decât în precedentul, întrucât voievodul Țării Românești a fost obligat să își părăsească tronul și țara, însă numai pentru câteva săptămâni, cel mult o lună și jumătate. Cum s-au retras armatele moldovene și maghiare, Țepeluș s-a întors în țara sa, preluând desigur și puterea.⁴⁸

Anul 1482 are o deosebită importanță în viața lui Bátori și a istoriei luptelor maghiaro-româno-otomane deopotrivă. În ceea ce îl privește pe voievod, după o perioadă de pauză de aproximativ trei ani (cu excepția incertei întâlniri din iulie 1481, cu ocazia acelei donații), în aprilie s-a întâlnit din nou personal cu regele Matia. Motivul întâlnirii a fost unul prozaic: la începutul anului trupele maghiare au inițiat asediul Hainburg-ului, iar Matia, împreună cu soția lui, s-au îndreptat spre Bratislava pentru ca regele să conducă lupta.⁴⁹ Astfel, în ultimele zile ale lunii aprilie, perechea regală în drumul său a rămas ceva mai mult de o săptămână la Győr, probabil și pentru că adeptul și fostul său trezorier, Orban de Nagylucse, fusese numit episcop al acelei dieceze cu numai câteva luni în urmă, în toamna anului 1481. Dispunem de un act, cu o notă de cancelarie, care indică posibilitatea ca regele Matia să se fi întâlnit cu Bátori.⁵⁰ Deși apariția lui Bátori este justificabilă, este mai greu de cunoscut motivul acesteia. Din date sumare despre itinerariul său cred că putem afirma, fără riscul de a ne hazarda, că a luat parte la ședința Dietei în care s-a votat în primul rând (nominal) taxa ce urma să se plătească pentru războiul antiotoman. Apariția lui Bátori alături de rege lasă să se înțeleagă că cel puțin până aici au călătorit împreună, din păcate fără să cunoaștem subiectul discuțiilor acestora. Știm doar că încrederea regelui în voievod a rămas nestrămutată. În ceea ce privește continuarea, considerăm că la Győr drumurile lor s-au despărțit: regele Matia a continuat spre Bratislava, în timp ce Bátori s-a îndreptat spre Transilvania, deoarece peste o lună îl găsim acolo.

Reîntorcerea acestuia în Transilvania nu a fost neîntemeiată, fiind începutul unor schimbări în regiune. Aflat încă la Buda sau Győr, Bátori a aflat de mișcările de pe frontul turcesc. Greutățile au fost sporite de faptul că în Țara Românească murise voievodul fidel otomanilor. Știm doar că cel târziu prin

⁴⁷ Ibid., 280–281. Pentru importanța documentelor de acest fel emise de vicevoievod vezi: Horváth, Neumann, *Bátori István*, 141.

⁴⁸ Se cunoaște o scrisoare a sa emisă pe data de 16 noiembrie. Hurmuzaki, *Documente*, XV/1, 116; *Ub.*, VII, 296–297.

⁴⁹ Horváth, *Itineraria*, 114–115, 133.

⁵⁰ *Ad relationem domini comitis Stephani de Bathor iudicis curie regie maiestatis etc.* DL 83 888.

iulie voievodul Țepeluș a decedat (conform unor informații a fost asasinat la Glogova)⁵¹, iar în a doua jumătate a anului e menționat succesorul său, Vlad al IV-lea Călugărul.⁵² Schimbarea voievozilor a fost doar una a persoanelor din fruntea statului, fără să afecteze politica Țării Românești, fapt aproape imposibil în condițiile politice și militare date.

Țelul acțiunilor turcești era probabil să ajungă de pe teritoriul sârbesc, în zona Timișului, din părțile de sud ale Ungariei. Această afirmație a noastră este sprijinită de mai multe informații. Pe de o parte avem scrisoarea regelui Matia emisă la data de 25 septembrie, adresată conducerii Imperiului romano-german, în care dădea detalii despre victoria lui Pavel Chinezul la Becse.⁵³ Totodată, Bători și trupele sale au luat parte în mod sigur la luptele din acest an. După ce a devenit evident că turcii nu se îndreaptă spre Transilvania, ci mai spre vest, voievodul – pentru a revanșa ajutorul primit pe Câmpul Pâinii, și-a îndreptat trupele spre teritoriul sârbesc, în sprijinul lui Pavel Chinezul. Deși lipsesc date concrete în acest sens, pregătirile de la sfârșitul lunii august (de exemplu Bători a cerut tunuri Sibului iar locul de adunare a trupelor a fost Orăștie)⁵⁴, respectiv scrisoarea vicevoievodului transilvan Zarándi Horváth István din 18 septembrie emisă din Orăștie (ceea ce dovedește faptul că Bători era plecat), sunt argumente, considerăm suficiente, în sprijinul afirmației că Bători se afla, de la începutul toamnei, undeva în lupta cu turcii. Este foarte interesantă posibilitatea ca, din luna august, eventual mijlocul lunii septembrie, Bători să fi luptat alături de regele Matia pe frontul de apus.⁵⁵ Asupra evenimentelor din săptămânile următoare ne bazăm doar pe un act emis de antemenționatul vicevoievod transilvan care, din tabăra militară de lângă râul Hartbach (Hortobágy) din sudul Transilvaniei, trimite pe 26 octombrie, un document în numele superiorului său și, din acest motiv, bănuim că Bători nu s-ar fi aflat alături de trupele transilvane.⁵⁶ Legat de întoarcerea voievodului în Transilvania un indiciu ar putea fi scrisoarea regelui Matia din 17 noiembrie, tot din Hainburg, prin care-i dădea indicații voievodului în legătură cu restituirea bunurilor lui Barcsai János.⁵⁷

Există mai multe mărturii că Ștefan Bători a petrecut în Transilvania iarna anului 1482 și primăvara timpurie a anului 1483. În decursul primăverii a luat direcția Buda, căci după cucerirea localității Kőszeg, pe la mijlocul lunii martie, regele Matia s-a întors și el acolo, deși despre prezența lui Bători în

⁵¹ Elekes, "Nagy István és Mátyás", 71; *Ub.*, VII, 307.

⁵² Mitea, "Relațiile Țării Românești", 285.

⁵³ *MKL*, II, 235–237.

⁵⁴ *Ub.*, VII, 324–325.

⁵⁵ Horváth, Neumann, *Bători István*, 146.

⁵⁶ DF 261 128.

⁵⁷ ...*quas sine vestro presidio rehabere minime poset*. Béla Istványi, ed., *Oklevéltár a Tomaj nemzetségbeli losonci Bánffy család történetéhez*, vol. II, 1458–1526 (Budapest, 1928), 233–234.

capitală avem date sigure doar din luna aprilie.⁵⁸ În primăvara anului 1483, cei doi apărători ai sudului țării, și anume Pavel Chinezul și Ștefan Bátori erau la Buda. Este un lucru surprinzător dat fiindcă abia cu câteva luni în urmă în zona de hotar turco-maghiaro-română erau lupte, iar în primăvara aceluși an erau suficient de multe pregătiri de făcut pentru campania antiotomană. Tocmai din această cauză este atât de interesant de aflat motivul prezenței celor doi la rege. Literatura de specialitate consideră că în acea perioadă s-ar fi pus bazele armistițiului⁵⁹ de cinci ani, între 1483–1488, stabilit între turci și maghiari. Nu e nevoie de o de prea multe presupuneri pentru a ghici că în spatele prezenței a lui Bátori și Pavel Chinezul la rege trebuie să fi fost ceva deosebit de important, și aici ne gândim la evenimente legate de frontul antiotoman, posibil discuții pentru pregătirea armistițiului. În jurul acestei idei planează mai multe contradicții și o lipsă totală de izvoare, lipsă mai mare decât în cazul celorlalte operațiuni militare discutate. Putem fi siguri însă că, în toamna de dinaintea anului 1483, nu era încă nici un armistițiu între Regatul Maghiar și Imperiul Otoman, întrucât pe la sfârșitul verii sau începutul toamnei, Matei Geréb de Vingard trebuia să pună pe fugă trupele otomane prin acțiuni de forță, fapt menționat de regele Matia în scrisorile către aliații săi și capetele încoronate ale apusului.⁶⁰

Ținta atacului otoman era zona Stajer și Karinthia.⁶¹ Banul slavon Matei Geréb trebuia să se opună trupelor în retragere și celor care mai atacau teritoriul maghiar. Atacul otoman ar fi putut viza chiar și teritoriile timișene, Pavel Chinezul neputând să își părăsească poziția din zonele de graniță. Avem un document emis Timișoara, în luna iulie, care atestă cele afirmate.⁶² Acesta este momentul în care Bátori a plecat în ajutorul camaradului său. Documentul amintit este emis de Pavel Chinezul și de Bátori împreună, fiind o poruncă adresată oficialilor comitatului Csongrád. Vrem să subliniem aici faptul că Bátori a părăsit Transilvania la mijlocul lunii iulie, cea mai probabilă explicație fiind aceea că cei doi se pregăteau de contraatac împotriva turcilor.

Despre Bátori avem puține informații referitoare la aceste săptămâni, iar despre locul unde a fost în 1483 sau mișcările sale politico-strategice nu ni s-a

⁵⁸ Horváth, *Itineraria*, 117; Horváth, Neumann, *Bátori István*, 147.

⁵⁹ Gyula Rázsó, "Hunyadi Mátyás török politikája", în Gyula Rázsó, László V. Molnár, ed., *Hunyadi Mátyás. Emlékkönyv Mátyás király halálának 500. évfordulójára* (Budapest, 1990), 186. András Kubinyi, *Matthias rex* (Budapest, 2008), 112. Alexandru Simon, "Truces and Negotiations between Bayezid II and Matthias Corvinus in the Context of the Hunyadi-Habsburg Conflict (1482–1484)", *Revista Arhivelor* 86, nr. 2 (2009): 112.

⁶⁰ *MKL*, II, 267–273.

⁶¹ *Nam cum ipsi hostes traiecto fluvio Wui et deinde Zawi in Carnioliam et Stiriam aliaque finitima loca cesaree maiestatis penetrassent...* *MKL*, II, 267; de asemenea Jakob Unrest, *Österreichische Chronik*, ed. Karl Grossmann, *Monumenta Germaniae Historica. Scriptorum Rerum Germanicarum. Nova Series. Tom XI* (Weimar, 1957), 141.

⁶² DL 36 512

păstrat nici un document. Pe data de 25 noiembrie vicevoievodul Ioan Verbóczi emite un document de la Căpuș, comitatul Cluj, prin care se adresează conventului de la Mănăstur.⁶³ Deși tema documentului nu are legătură cu subiectul nostru, faptul că după ani lungi de absență avem un document emis de vicevoievod, ne dovedește că voievodul era plecat, probabil la mare distanță de ținutul său.

Datorită unor împrejurări fortuite putem afla și unde era voievodul și cu ce se îndeletnicea. În vara târzie-toamna anului 1483 papa Sixtus al IV-lea a trimis, în persoana episcopului Bartholomeo de' Maraschi Città di Castello, un ambasador la curtea regelui Matia ca să îl convingă să suspende războaiele cu austriei și să reînceapă lupta cu turcii.⁶⁴ Deși episcopul a stat doar o scurtă vreme la curtea maghiară (luna octombrie)⁶⁵, rapoartele scrise de acesta sunt izvoare documentare inestimabile pentru perioada respectivă, în special asupra relațiilor cu turcii și, nu în ultimul rând, asupra activității lui Bátori. Dintre acele relații ale episcopului Maraschi, de cea mai mare importanță pentru noi este actul în care dă detalii despre discuțiile avute cu regele maghiar. Din acest raport reiese clar că Bátori, care se întorsese recent la Buda din luptele cu turcii, s-a dovedit deosebit de impresionat de transmiterea binecuvântării papale.⁶⁶

Legat de întâlnirea din luna octombrie 1483 de la Buda avem și un alt subiect care ne interesează, căci putem determina data încheierii pe cinci ani a armistițiului turco-maghiar. Întrucât la venirea nunțului papal Maraschi, la mijlocul lunii octombrie, nu se vorbește despre subiect, este mai mult ca sigur că armistițiul a fost încheiat în a doua jumătate a toamnei sau în decursul iernii. Este dificilă încadrarea cronologică, deoarece în scrisorile regelui Matia adresate principilor germani se vorbește e amintită problema, însă fără alte detalii.⁶⁷

⁶³ DL 28 433

⁶⁴ Setton, *The Papacy*, 377–379.

⁶⁵ Ibid., 377.

⁶⁶ *Aderant etiam barones plurimi, inter quos Stephanus ille vaivoda Transilvanus novissime ab exercitu in Turcos reversus sanctimonia bonitate atque prudentia pol[l]ens, David alter, ut Hieronymus virgo, quem nomine sanctitatis vestre salutavi atque benedixi. Quod ita gratum habuit, ut pre gaudio lachrimans dixerit hac benedictione audentius se pugnaturum; et supplicat, quatenus sanctitas vestra super se superque exercitum suum benedictionem impartiri dignetur, ad quem rediturus nunc est, occursurus Turcis, qui in Transilvaniam descendere decreverunt...* Antotnín Kalous, *Plenitudo potestatis in partibus? Papežští legáti a nunciové ve střední Evropě na konci středověku (1450–1526)* (Brno, 2010), 324.

⁶⁷ *...que postea apud nos cum oratoribus Turcorum cesaris acta sunt, qui hiis diebus ad nos missi venerant, offerentes nobis pacem et treugas a domino suo cesare, quod nos minime refutavimus...* MKL, II, 273. În ciuda caracterului limitat al surselor, acordurile de pace turco-maghiare sunt cunoscute în istoriografia românească din datele oferite de scrisorile lui regelui Matia. Nagy Pienaru "Confruntare și diplomație la Dunăre. Tratatetele de pace Otomano-Ungare încheiate de Bayezid II și Matia Corvin", *Revista Istorică*. Serie Nouă 14, nr. 3–4 (2003): 180–181.

Pe Bători îl găsim în anul 1484 în centrul regatului. De aici, împreună cu fratele său Nicolae, episcop de Vac, prezent și el la Buda⁶⁸, pleacă în primăvară la reședința acestuia din urmă.⁶⁹ De acolo se îndreaptă spre Transilvania, deoarece apăruseră zvonuri că însuși sultanul Baiazid al II-lea urma să își conducă armatele împotriva Europei. O perioadă nu s-a știut cu certitudine ținta sa, dar pe la mijlocul lunii martie devenise evident că își direcționase trupele împotriva voievodului Moldovei, Ștefan cel Mare.⁷⁰ Pregătirile de război otomane, rapiditatea campaniei (în principiu în iulie) și mai cu seamă rezultatul acestei campanii, anume căderea celor două orașe porturi Chila și Cetatea Albă, sunt binecunoscute în literatura de specialitate, poate mai puțin unele detalii legate de acestea.⁷¹

Există o mulțime de analize, realizate în special de istorici români,⁷² mulțumită cărora avem firul evenimentelor – astfel că s-ar merita să analizăm prin prisma acestora evenimentele din Ungaria. În fruntea trupelor otomane, sultanul a părăsit Constantinopolul în ultima zi a lunii aprilie, trecând Dunărea pe 26 iunie. Pe 5 iulie a început asediul Chiliei, finalizat cu victoria din 14 iulie. După o perioadă de odihnă de cinci zile trupele otomane și-au continuat drumul, pe 22 iulie fiind deja la Cetatea Albă. Orașul a căzut pe mâna otomanilor pe data de 7 sau 8 august, astfel această campanie și-a atins scopul.⁷³ Deși armatele voievodului Moldovei, Ștefan cel Mare, nu au suferit pierderi prea importante (chiar dimpotrivă, în anii care au urmat au provocat ei pierderi mai mult sau mai puțin importante trupelor otomane care îi atacau), voievodul a pierdut două dintre cele mai importante baze navale. Înalta Poartă nu ”înghițise” încă Moldova, dar armata sultanului îi provocase ”mușcăături” importante.

La Buda s-a aflat despre pregătirile de război otomane. Nu doar turcii ci și Regatul Maghiar s-a străduit să afle prin spionii săi cât mai multe date despre inamic. Nici nu părăsise Baiazid al II-lea bine capitala, că deja pe 10 aprilie regele Matia trimitea sașilor o scrisoare în care îi înștiința de pregătirile

⁶⁸ Géza Érszegi, “Báthory Miklós váci püspök oklevelei”, în Alice Horváth, ed., *Báthory Miklós váci püspök (1474–1506) emlékezete* (Vác, 2007), 49–50.

⁶⁹ Ibid., 51–52; DL 13 405.

⁷⁰ Simon, “The Ottoman-Hungarian”, 415.

⁷¹ Setton, *The Papacy*, II, 399. În afara celor două obiective principale au mai fost vizate de asemenea Licostomo, Cernigrad, Ilice și Sevastopol. Alexandru Simon, “The Ottoman-Hungarian Crisis of 1484: Diplomacy and Warfare, in Matthias Corvinus’ Local and Regional Politics”, în Attila Bárány, Attila Györkös, ed., *Matthias and his legacy. Cultural and Political Encounters between East and West*, *Speculum Historiae Debreceniense* nr. 1 (Debrecen, 2009), 407.

⁷² Cea mai complexă monografie asupra subiectului: Nicoară Beldiceanu, “La conquête des cités marchandes de Kilia et Cetatea Albă par Bâyezid II”, *Südost-Forschungen* 23 (1964): 36–90.

⁷³ Ibid., 64–65.

otomane. În această scrisoare le-a dat de veste că le trimisese înapoi, în ajutorul lor, pe voievodul Bátori – care probabil de la Vác s-a întors prin Buda – cu ordinele corespunzătoare, cerându-le să pregătească două sute de călăreți și să aștepte ordinele lui Bátori.⁷⁴

Pe 6 mai, de la Sebeș, acesta a dat de știre ca în data de 20 a lunii Brașovul și Bistrița să-și trimită reprezentanții la Cluj, Turda sau Mediaș, unde se vor întâlni pentru a le retransmite poruncile regale. Incertitudinea locului în care urma să aibă loc întâlnirea, ne semnaleză faptul că probabil nici Bátori nu știa încă unde urma să se afle peste două săptămâni, adică incertitudinea situației de pe teatrul de luptă. Întâlnirea stabilită pentru mijlocul lunii mai a avut loc probabil la Mediaș. Despre Batori sau despre orașe nu ne-a rămas vreo informație în acest sens, dar presupunem acestea dintr-o scrisoare din data de 17 mai a trezorierului regal Toma Nagy Laki. Laki a transmis Sibiului și sașilor că regele l-a trimis pe el și pe Ștefan Zöld Osztopáni să cerceteze pagubele și nedreptățile cauzate de voievod (doar cu câteva luni în urmă voievodul a avut un conflict cu episcopul Geréb). Din această cauză le-a ordonat să treacă plângerile lor într-o listă și să o trimită la sfârșitul lunii la Mediaș, unde vor fi prezenți și ei înșiși, probabil acest lucru îl putem presupune și în legătură cu Bátori. Împreună cu cei amintiți mai sus, cel puțin în 7 iunie, voievodul s-a aflat acolo sigur.⁷⁵ Indiferent când a ajuns Bátori la Mediaș, putem fi siguri că în decursul lunilor mai – iunie a rămas în Transilvania.

Între timp, la Buda au început pregătirile financiare și militare. Cunosând porunca regelui Matia, trimisă comitatului Timiș în 18 iunie, nu încapă îndoială că – precum s-a mai amintit – deja din luna mai era cunoscut scopul atacului turcesc. Ba mai mult, în document figurează numele celor două orașe-porturi, prin urmare la Buda erau cunoscute deja și detaliile. Pentru rege însă a fost clară situația că, în cazul unui eșec/unei bătălii pierdute în Moldova, Ungaria va putea fi și ea expusă unui pericol serios (*toti regno nostro Hungarie ultimum periculum imminere*), iar scopul lui a fost înlăturarea acestuia și nu atacarea turcilor. Din acest motiv – spune mandatul regal – l-a trimis pe Ștefan Bátori în ajutorul voievodului moldovean și l-a rânduit și pe Pavel Chinezul spre apărarea acestuia. A ordonat nobilimii din comitat să se prezinte la oaste și să treacă cu oștile lor până în ziua de Sfântul Iacob, adică până la 25 iulie, la Oradea, locul desemnat pentru adunare, unde probabil va fi prezent și el însuși.⁷⁶ Fixarea

⁷⁴ *Remisimus ad illas partes fidelem nostrum magnificum Stephanum de Bathor vaivodam vestrum eique expeditionem nonnullorum negotiorum nostrorum commisimus. Ub.*, VII, 357.

⁷⁵ *Ibid.*, VII, 359–360.

⁷⁶ Marius Diaconescu, Géza Érszegi, “Documenta, quibus Hungariae, Valachiae et Moldaviae relationes melius illustrantur (1417–1484)”, *Mediaevalia Transilvanica* 2 (1998): 287–288. Și Bonfini face referire la adunarea oștilor în tabăra de la Oradea: *Magnus comparatur exercitus*

datei este deosebit de grăitoare. Recrutarea de la finele lunii iulie nu prea face trimitere la pregătirea unui atac preventiv, Matia putând lua în calcul cel mult apărarea hotarelor. Informația referitoare la participarea sa personală la lupte, exceptând faptul că pare interesantă, nu prezintă altă importanță. Chiar în acea perioadă regele se pregătise deja cu toate forțele pentru cucerirea Vienei, fiind greu de presupus că intenționa să pornească într-o campanie împotriva turcilor, fapt la care face trimitere și armistițiul încheiat cu câteva luni înainte. Este adevărat însă că până la începutul lunii octombrie, respectiv până la retragerea armatelor turcești, el nu a părăsit Buda. Poate nu a avut încredere că sultanul va respecta armistițiul, dar este ușor de imaginat și faptul că a avut nevoie de reîntoarcerea detașamentelor regale trimise în subordinea lui Bători și Pavel Chinezul. Regele era în așteptare pentru începerea luptei și, în momentul sosirii veștilor favorabile de pe frontul din sud, nici nu a mai amânat-o: în 27 octombrie se afla deja la Bratislava, perioada de toamnă rămasă și iarna petrecând-o pe frontul austriac.⁷⁷

Pe semne că adunarea de la sfârșitul lunii iulie le-a insuflat relaxare participanților. Din ziua următoare, de Sfântul Iacob, exact din 26 iulie, s-a păstrat scrisoarea trezorierului Orbán Nagylucsei, episcop de Győr, adresată colecțiilor de taxe din Szabolcs, conform căreia cele 120 de monede de aur care urmează să fie plătite lui Ioan Kállai și celor douăzeci de călăreți ai săi, angajați în slujba regelui pentru două luni, să fie puse la socoteală pe seama următorului impozit comitatens.⁷⁸ Se poate observa că nu s-a ajuns la o luptă decisivă, astfel că perioada celor două luni poate servi drept dovadă pentru faptul că regele, pe lângă pregătirile atacului îndreptat împotriva Vienei, a intenționat să-și întoarcă forțele doar de nevoie și numai în măsura strict necesară către est, sud-est. De altfel, Kállai a ajuns teafăr acasă, știm aceasta dintr-un document al său emis de acasă, din Kálló, în luna noiembrie.⁷⁹

Afirmația de mai sus e dovedită și de persoana care condusesse detașamentelor regale. Este firesc faptul că rolurile principale au revenit lui Bători și Pavel Chinezul, acestea decurgând din funcțiile lor. În schimb, conducătorul oștilor regale convocate la Oradea, Ștefan Zbugyai, comite de Borsod, fost castelan al cetății Diósgyőr, a trebuit să se îngrijească și de recrutări. În 10 august Matia a poruncit orașului Bardejov [Bártfa] ca în conformitate cu mandatul său trimis

et Varadinum versus iam castra moventur. Antonius de Bonfinis, *Rerum Ungaricarum Decades*, Ediderunt Iosephus Fögel, Béla Iványi, Ladislaus Juhász, Biblioteca scriptorum medii recentisque aevorum. Saeculum XV (Lipsiae, 1936, în continuare Bonfini), IV–VI–224.

⁷⁷ Horváth, *Itineraria* 119. Douăzeci de călăreți ai săi.

⁷⁸ ...*quatenus egregio Iohanni de Kallo ad viginti equites, ad duos menses ad singulum equitem per sex florenos computando de proxime futura contribucione illius comitatus de Zabowch centum et viginti florenos auri ad rationem regiam dare velitis et debeatis...* DF 285 924.

⁷⁹ DL 56 178.

anterior, să predea lui Zbugyai suma stipulată în aceasta.⁸⁰ Tovarăș în activitatea de organizare a oastei i-a devenit episcopul-trezorier Orbán Nagylucsei. Cel din urmă a trimis scrisori către orașele regale în 20 august, reușind să le liniștească în parte în privința sumelor predate de acestea pentru campanie, pe de altă parte dând instrucțiuni cu privire la modul de angajare a mercenarilor.⁸¹ Încă din 30 august scrisorile trezorierului se refereau tot la sumele provenite din impozitele impuse pentru susținerea războiului.⁸² În cele din urmă participarea armatei regale, cel puțin pe câmpul de luptă din sud-est, nu a mai avut loc. La nici două săptămâni de la documentele amintite mai sus, în urma noilor vești proaspăt sosite de pe frontul turcesc, trezorierul Orbán s-a adresat din nou orașelor și le-a ordonat în numele regelui, ca oștirile înzestrate cu cele trebuincioase pentru luptă, care inițial ar fi trebuit să plece la Oradea, urmau să fie pregătite și să aștepte.⁸³ Vestea nu putea fi alta decât cea referitoare la căderea celor două orașe. Din acest motiv suntem nevoiți să credem că armata adunată deja la Oradea a fost parțial risipită, o altă parte – și acest lucru pare mai verosimil – fiind direcționată spre Viena, în tabăra asediatorilor.⁸⁴ La 1 octombrie, regele Matia a dispus venirea la Buda a unor artileriști de la Bardejov și de la Košice (Kassa), ceea ce nu pare să fi fost semn al unei campanii împotriva turcilor ci, mai degrabă, oferă indicii asupra campaniei aflată în pregătire.⁸⁵

Deci, conform cunoștințelor noastre, cu excepția detașamentelor voievodale alte ajutoare nu au sosit sub comanda lui Bátori. Aproape sigur e faptul că la începutul verii el nu s-a mai mișcat din apropierea granițelor căci, în urma corespondenței cu regele Matia, a cerut trimiterea continuă de iscoade din partea orașelor săsești.⁸⁶ Pe semne că voievodul intenționa să adune oștile în Transilvania în a doua parte a lunii iulie, exact cum a făcut și regele cu propriile sale armate. În 4 iulie a cerut căruțe și echipament pentru transportul tunurilor de la Alțâna, iar în 18 scria deja, în aceeași problemă a tunurilor și a artileriștilor,

⁸⁰ ... ipsam pecuniae summam prefato Stephano de Zbwgya absque omni quesito, subterfugio ac difficultate et mora quamprimum integre dare et solvere debeatis ... DF 215 104.

⁸¹ Către Bardejov: DF 215 107; către Prešov: DF 228 971; către Košice: DF 270 614.

⁸² Csánki Dezső, "Oklevelek a Hunyadiak korából. Kassa város levéltárából", (Második és befejező közzemlény) *Történelmi Tár. Új folyam* 2 (1902): 362–363.

⁸³ ...quod quamvis serenissimus dominus noster rex in litteris suis informacionem dederat egregio Stephano de Zbwgya, ut ingenia et gentes per vos ad presentem expedicionem suam contra Turcos ad mandata sua maiestatis disposueratis, removeere deberet versus Waradinum. Nunc autem venerunt alie novitates ad maiestatem suam ex parte Turcorum, propterea voluntas sue maiestatis hec iste, ut interim quosque aliam inceperitis informacionem nec ingenia, nec gentes vestras moveatis. DF 215 108.

⁸⁴ Vezi la Bonfini, IV–VI–225.

⁸⁵ Bardejov: DF 215 113; Košice: DF 270 598.

⁸⁶ *Ub.*, VII, 359–360, 361–362.

din localitatea Berecki din comitatul Hunedoara.⁸⁷ Pregătirile au fost complete, Bători asteptând o situație militară favorabilă pentru a se putea deplasa.

Din acest moment, cunoașterea evenimentelor ulterioare este îngreunată, ceea ce poate să pară surprinzător având în vedere situația pregătirilor desfășurate până atunci. Bători dispăre din izvoarele istorice pentru destul de lungă perioadă, respectiv până la începutul lunii noiembrie. E cunoscut faptul că până la începutul lunii august detașamentele turcești și-au oprit înaintarea, astfel că din a doua parte a lunii trebuie să avem în vedere retragerea lor lentă.⁸⁸ În lipsa prelucrării moderne a datelor, suntem nevoiți să ne bazăm doar pe presupuneri, deoarece nu cunoaștem mișcările armatelor otomane din lunile august-septembrie. În schimb, ne este cunoscută reacția lui Matia legată de cele două orașe-porturi ocupate. Deoarece Curtea regală maghiară privea pătrunderea lui Baiazid în Moldova ca o violare a armistițiului proaspăt încheiat, răspunsul nu s-a lăsat așteptat mult timp. Înainte de plecarea sa către Viena, într-o scrisoare plină de indignare din toamna anului 1484, regele I-a înștiințat pe sultan că fapta e considerată drept o încălcare a celor stabilite în acord. Baiazid i-a răspuns scurt, dar hotărât că, deși era el însuși mirat că din numitul contract lipsesc mențiunile despre Chilia și Cetatea Albă, considera că datorită acestui aspect asediarea celor două porturi a fost îndreptățită.⁸⁹ Schimbul de scrisori nu este tocmai fără cusur din punct de vedere stilistic⁹⁰, însă pe baza informațiilor care ne stau la dispoziție, nu trebuie să ne îndoim în privința conținutului lor.

Răspunsul sultanului I-a mirat foarte mult pe regele maghiar. A pus să-i fie adus textul înțelegerii, păstrat la Buda și, cu stupoare, a trebuit să constate că din acela într-adevăr lipsesc prevederile referitoare la cele două orașe. Conform datelor avute, această descoperire și supărarea ce i-a urmat, ar fi putut să cauzeze la începutul toamnei, respectiv în urma campaniei turcești, întemnițarea lui Petru Váradi, arhiepiscop de Kalocsa-Bács și cancelar principal până atunci. Motivația ar fi că Váradi însuși a fost răspunzător pentru formularea documentelor de armistițiu. În prezent este imposibil de decis dacă avem de-a face într-adevăr cu o greșeală întâmplătoare sau cu rezultatul unui demers voit, însă toate acestea sunt doar întâmplări secundare în ceea ce îl privește pe Bători și derularea evenimentelor.⁹¹ Esențial e faptul că Matia a trebuit să recunoască

⁸⁷ Ibid., VII, 366–367.

⁸⁸ DF 265 307.

⁸⁹ Eudoxiu Hurmuzaki, ed., *Documente privitoare la istoria Românilor*, vol. II, Partea I (1451–1575) (București, 1891), 15–16; *MKL*, II, 293–294.

⁹⁰ Kornél Szovák, “Egy kódex két tanulsága”, în László Horváth, Krisztina Lackó, Gyula Mayer, László Takács, ed., *ΓΕΝΕΣΙΑ. Tanulmányok Bollók János emlékére* (Budapest, 2004), 160.

⁹¹ Și noile cercetări românești reliefează importanța rolului lui Váradi, deși pun accentul pe opoziția manifestată de arhiepiscop față de Matia. Simon, “Truces”, 113.

că Baiazid avea dreptul să ocupe orașele menționate, fără încălcarea contractului existent între ei.

Desigur, nici Matia nu s-a gândit să participe la un război maghiaro-otoman mai serios sau la provocarea unuia. Mult mai interesat s-a arătat de știrile sosite din tabăra de asediu de la Viena, fapt pentru care deseori a fost condamnat de literatura de specialitate maghiară, română și internațională, însă urmările au rămas. Din analiza datelor de mai sus, se poate spune într-adevăr că pregătirile, care la început păreau a fi rapide și hotărâte, au devenit lente în a doua parte a verii. Toate informațiile referitoare la această situație converg în a dovedi că nu a avut loc nici un atac turcesc asupra Ungariei și nici un fel de incursiune maghiară în Moldova. Oricum, nimic de genul care să fi trecut “pragul de informare” prezentat de documente. În tot decursul lunilor noiembrie-decembrie prezența voievodului Bători poate fi demonstrată de-a lungul granițelor din sud, însă, așa cum aminteam deja, trebuie să remarcăm că activitatea sa din perioada august – mijlocul lui octombrie rămâne o necunoscută.⁹² Din acea perioadă nu s-au păstrat nici măcar documente emise de vicevoievozi, pe baza cărora să putem bănui lipsa lui Bători din Transilvania.

Odată cu aceste evenimente, toate datoriile esențiale ale lui Bători pe frontul antiotoman au încetat. Armistițiul din 1483, reînnoit în 1488, a garantat cel puțin faptul că până la moartea lui Matia hotarele maghiare nu au avut de-a face cu vreo incursiune sau atac turcesc de anvergură. De Bători, ca unul din vechii camarazi de arme și totodată vechi om de încredere al regelui, era nevoie pe frontul din vest, în jurul Vienei. Informațiile avute conduc spre ideea că după 1484 Bători s-a aflat în mod repetat departe de Transilvania, fiind la Buda sau în anturajul regelui care a călătorit mult.⁹³ Matia a dorit să-i știe în preajma sa pe oamenii care îi erau cei mai fideli, pe de o parte datorită luptelor, pe de altă parte în cazul unui eventual deces al său aceștia să poată susține la succesiune pe Ioan Corvin. Grație acestei hotărâri a lui Matia, Bători a fost prezent la agonia regelui și, prin aceasta, având un rol proeminent în luptele care au început pentru tron.⁹⁴ Însă asta este deja o altă poveste.

⁹² În ultimele zile ale anului și Pavel Chinezul a trecut la Lipova. DL 81 923.

⁹³ Horváth, Neumann, *Bători István*, passim.

⁹⁴ Pentru toate aceste aspecte vezi studiul cu pretenții monografice a lui Tibor Neumann “Békekötés Pozsonyban – országgyűlés Budán. A Jagelló-Habsburg kapcsolatok egy fejezete (1490–1492)”, *Századok* 144 (2010): 335–372 și *Századok* 145 (2011): 293–347.

THE VOIVODE OF TRANSYLVANIA STEPHEN BÁTORI AND TURKISH FRONT
BETWEEN 1479 AND PEACE OF 1483

Abstract

In spring of 1479 the Hungarian king, Matthias Corvinus was appointed a new Transylvanian voivoda: Stephen Bátori of Ecsed. Bátori's role was a challenging one since the neighbouring Moldavia and Wallachia were continuously attacked by the Turks. The first incursion took place in summer-autumn of 1479, when the Ottoman military force entered Wallachia in June-July, and rumour had it that they wanted to attack further into Hungarian territory. After some lengthy manoeuvres and political manipulations the assault on Hungary began relatively late, in early October, therefore Bátori and Kinizsi had enough time to organize the resistance. The results were spectacular, on October 13, 1479, at Kenyérmező, the Turks were defeated by Hungarian-Saxon troops led by Stephen Bátori. This action was the largest battle with army of the Turkish-Hungarian conflicts in the period 1456–1526.

The Turkish attack of the previous year had to be answered categorically by the Hungarian military leadership in 1480. This were in two steps. Between September and December Matthias himself attacked Turkish fortifications in Bosnia, while in June-July Bátori assaulted local garrisons in Wallachia with Transylvanian forces. No decisive results were achieved but the Hungarian king clearly indicated that he was ready and able to a limited counterstroke. Manoeuvres of smaller significance, also led by Bátori, served the same goal in 1481 and 1482. These campaigns (and the internal situation of the Ottoman Empire) resulted in a five-year armistice between the parties in 1483.